

הבינלאומי לביקורת חלב, בו אנו חברים. לקראת הכנס כתבתי בהקדמה לחוברת סיכומים:

"בפרוס העשור החמישי לספר העדר עומדים לפנינו תפקידים גדולים וחשובים. בעתיד הקרוב יש להגיע לאחד העיבוד של נתוני ביקורת החלב עם עיבוד נתוני הפוריות. עלינו להגיע לניתוח כלכלי סדיר של פעולות טיפוחיות, וטרינריות וממשק, כפי שהן משתקפות בשפע הנתונים הזורמים מהשדה. ספר העדר חייב ליהפך לאמצעי חיוני לניהול עדר בעל רמה גבוהה, בכל שטחי המקצוע. נראה לי, שבתפיסתו המודרנית, ספר העדר איננו עוד אוסף של רשימות פרות ופרים ושל קשרי משפחה ביניהם, כפי שהיה במושגים המסורתיים".

נראה לי, שבעשור שחלף מאז, הוגשמו מרבית המטרות עליהן כתבתי: אחד תוכניות מחשב, הרחבת השימוש בהן במשק, זרימת נתונים מתמדת מהמשק ואל המשק, עיבוד מקצועי וכלכלי, ובעתיד הקרוב הקשר הישיר מהפרה עצמה במכון החליבה אל המסוף במשרד (זיהוי אוטומטי, מדידת חלב אלקטרונית), ובדיקת תכולת שומן ואולי גם חלבון במעבדה ארצית מרכזית. כל אלה מעידים, שלא במדע בדיוני עסקנו במשך עשר השנים האחרונות. נאחל לעצמנו המשך התקדמות מבורכת זו, ונזכור בתודה את אלה אשר לפני יובל שנים הניחו את היסודות למפעל זה.

האזורים השונים, דבר אשר היה חשוב בעיקר בגלל השוני הגדול באופי האקלים וההזנה ביניהם. פרט פיקנטי נוסף, אשר מעיד שאיננו מחדשים הרבה בשטח זה, היתה הבקרה על אמינות הנתונים. תוצאות ביקורת החלב של המשק הוששו עם הייצור השנתי למעשה, לפי מאוזני ברית הפיקוח: משק, אשר בתוצאותיו התגלה הפרש גדול מ-5% – נתוניו לא פורסמו ולא הוכרו, והיו כמה מקרים כאלה.

כדי לקבל מושג ממה התחלנו, ואיזו עבודה עצומה נעשתה במשך 50 שנה – אביא נתוני שתי השנים הראשונות ושתי השנים האחרונות:

השנה	מספר הישובים	פרות בביקורת	ק"ג חלב	% שומן	ק"ג שומן
1933/34	12	1,029	3,690	3.69	136
1934/35	12	1,222	3,916	3.70	145
1981/82	199	62,774	8,340	3.28	274
1982/83	201	61,440	8,672	3.29	285

המספרים מדברים בעד עצמם. את המפעל הזה הקימו רבים – מבקרי החלב, עובדי המשרד בהתאחדות, ואנשי הטיפוח – בראש וראשונה חברינו ראובן ברענן, משה הימן ודן קלי, מנהלי ספר העדר-מזכירי ההתאחדות ובראש וראשונה אפרים שמאראגד ז"ל ויורשיו, ואחרון אחרון חביב הרפתנים לדורותיהם, בקיבוצים ובמושבים. במלאות 40 שנה לספר העדר הישראלי ארחנו בארץ כנס של האיגוד

50 שנה לקידום הטיפוח של הבקר בארץ

משה הימן, און

טיפוח הבקר לחלב הוא נושא מעניין ומלהיב. היינו עדים להתקדמות עצומה: תוך 50 שנה הוגדל פוטנציאל הייצור של הפרה כמעט פי 3. אירגון ספר העדר, פיתוח ההזרעה המלאכותית והשיתוף המלא של שניים אלה, היו הגורמים העיקריים להתקדמות זו, ועוד היד נטויה לספק טיפוח הבקר לחלב הוא נושא מעניין ומלהיב. היינו עדים להתקדמות עצומה: תוך 50 שנה הוגדל פוטנציאל הייצור של הפרה כמעט פי 3. אירגון ספר העדר, פיתוח ההזרעה המלאכותית והשיתוף המלא של שניים אלה, היו הגורמים העיקריים להתקדמות זו, ועוד היד נטויה לספק

ספר העדר, אירגוני ההזרעה, כולם ביחד בהתאחדות מגדלי בקר.

שקילת החלב לעתים מזומנות, זיהוי הפרות ורישומן, קבלת הנתונים וסיכומם, אלה פעולות בעלות ערך כלכלי לאיכר עצמו, וכן גם לציבור הבוקרים שיכול להשתמש בהן לצרכי הכלל. דבר זה היווה את היסוד לאירגון ספר העדר, שמטרתו היתה – והינה – טיפוח הבקר בישראל. בהמשך הזמן נוצלו הנתונים למבחי פרים, לסיכומי פוריות, לניתוחים כלכליים, לדו"חות מקצועיים, ללימוד הבעיות ולחיפוש פתרונות. הכללת השימוש במדע כגון גנטיקה, סטטיסטיקה, כלכלה ועוד הביאו כצעד ראשון להכרת התכונות התורשתיות ולניצול הוואריאציה הגנטית על ידי ברור, אשר היווה את האמצעי הבסיסי לתיכנון ולחיזוי של הזיווגים. הצעד הבא היה השימוש בגנטיקת האוכלוסין, כתוצאה מהתפוצה הרבה של פרים על ידי ההזרעה. זו עוסקת באוכלוסין, במקום בבודדים, לשם הערכת השיפורים בטיפוח על ידי נוסחות מאתמטיות. צעד נוסף היה השימוש במחשב, שאיפשר להגביר את הדיוק של החיזויים ואת הרחבת הברור לתכונות נוספות. אלה היו השלבים מאז ייסוד ספר העדר ועד היום, אשר העלו את הבקר הישראלי לרמתו הנוכחית המוכרת בעולם. רמתו הוכחה גם בניסוי הבינלאומי הגדול בפולין שנערך במשך 10 שנים, בהשתתפות 10 ארצות וגועי הבקר השחור-לבן שלהן.

נסקור כאן כמה פרים שהטביעו את רישומם על צורתם ורמתם של העדר הישראלי בתקופות השונות וכן את שיטת המבחן.

אין ספק שאחרי התקופה ההולנדית היה השלב המכריע בשנות ה-40 המאוחרות, הייבוא הגדול מקנדה וארה"ב, אשר התבצע בו זמנית עם התפשטות ההזרעה המלאכותית. הפרים דנדי, מונרך, שרביט ודן היו הנציגים הבולטים בתקופה ההיא. זירמתם של דנדי הגיעה לשימוש במשך 11 שנים ובוצעו בה 37,612 הזרעות. מבחנו בשנת 1961 היה: 710 בנות +290 ק"ג חלב. בנים רבים נשארו אחריו בשימוש נרחב,

בניגוד למקובל בכל יתר הארצות, ספר העדר שלנו שם לו למטרה העיקרית את הביקורת על הייצור, את הבטחת הפרים שביכולתם לשפר את הבקר, מבלי לעמוד על טהרת הגזע או ענף הגזע הארצי. לאחר שמעוט הפרות בארץ היה מהייבוא ההולנדי הטהור, ורוב הבקר היה מוכלא בדורות הדחיקה המוקדמים מהבקר המקומי, וגם היו נסיונות בשימוש של פרים מגזעים אחרים, כגון גרנסי להעלאת השומן, נכללו בספר העדר כל הפרות שהיו בביקורת החלב.

גזע הבקר הידוע בעולם כפריזי, הלשטיין-פריזי או הולשטיין, מקורו בהולנד. תחילתו באיזור פריזלנד והוא התפשט לצפון גרמניה, לאיזור הולשטיין. בקר שחור-לבן זה פותח ב-300 השנים האחרונות לטהור גזע. הוא הגדול בגופו בין כל גזעי הבקר, בעל יכולת הייצור הגבוהה ביותר בכמות חלב, שומן וחלבון. גם בייצור בשר הוא לא נופל בהרבה מגזעי הבשר. ייצוא של בקר זה לארצות רבות וטיפוחו בכל אחת מארצות אלו בתנאים המקומיים ובקווי דם סגורים הביאו במשך הזמן לענפים שונים של הבקר הפריזי כגון הבריטיש-פריזיאן, השוודי-פריזי, השחור-לבן הגרמני, הולשטיין קנדי ואמריקני, הנירזילנדי ועוד. כך פותח גם אצלנו ענף שחור-לבן, בו הוכנסו גנים מהולנד, קנדה, ארה"ב, שוודיה ולאחרונה גם מנירזילנד.

בשנות החמישים המאוחרות, אחרי הכלאת דחיקה של 6 דורות עם פרים פריזיים, הוחלט לקרוא לבקר שלנו ישאלי-פריזי. עד 1946 כל הפרים היו הולנדיים. עם הקמת האגודות להזרעה גבר השימוש בפרים הולשטיינים בצד פרים הולנדיים שעדיין יובאו, לאחרונה בשנים 1950 ו-1951. הם השאירו צאצאים רבים: רון 952 ואשר 598 בפרית און, אדיר וזהר בשרות ונמר באל"מ, האגודה של עמק הירדן.

ייבוא הבקר מארצות הברית וקנדה בשנות ה-40 וה-50 וייבוא הפרים עד לאחרון ב-1962 היו ביומתם ובביצועם של ספר העדר.

לעומת ארצות אחרות ייחודו של אירגוננו הוא באחוד כל הפונקציות במערכת אחת: אירגון ביקורת החלב, אירגון מטפחי גזע הבקר, אירגון

בהתחשב עם ההתקדמות הגנטית המתמדת. נערכים מבחנים נפרדים לתחלובות 2 ו-3, וכן לאופן ההמלטה, למהירות הגדילה, ולתכונות גופניות. לכל פרה ניתנת הערכת האומדן הטיפוחי שלה.

מאחר שהבקר הישראלי משתייך כיום לקבוצת ההולשטיין בעולם, הוחלט בשנה שעברה בוועדת ספר העדר להסב את שמו מ"ישראלי-פריז" ל"הולשטיין-ישראלי".

★

הקמת ספר העדר היתה המכשיר האירגוני והטיפוחי ליצירה המופלאה של הבקר הישראלי. מהפרה המקומית, הדמשקאית והערבית, בדרך הכלאת הדחיקה והשימוש באמצעים מודרניים, טיפח האדם החדש שלנו, בשלושת דורות ההתישבות הקיבוצית והמושבתית, פרה בעלת מוניטין עולמי בייצור החלב הגבוה ביותר.

שהבולטים בהם היו חלוץ, חרוץ וציון, שלושה אחים מלאים.

פרים נוספים שעשו היסטוריה בעדר הישראלי היו קישון, בראון, בגתן, ברקן, וארי, שיובאו מארה"ב לפני כחצי יובל שנים. מאז 1962 לא היה יותר ייבוא פרים, אלא ייבוא זירמה בלבד של פרים נבחנים מצטיינים בארה"ב, לשם הזרעת עתודות. הגיע העידן של הפרים בני הטיפוח הישראלי, כגון חסון וסנטור, איכר ופרא, שבנותיהם קובעות היום את רמתו וצורתו של העדר בארץ.

מבחני הפרים עברו במשך השנים תהליך של עידכון ותייחוס. הוכנסו שינויים שלוקחים בחשבון גורמים סביבתיים המשפיעים על הייצור של הבהמה, לשם השוואות בין צאצאי הפרים, כגון גיל, עונה, ימי ריק, ימי יובש, שנכללים בימי הכלכלה, ועוד. היו גם מעברים אחדים לשנת בסיס גנטי מאוחרת יותר,

50 שנה לביקורת החלב והשומן

יאיר זליגר, ה.מ.ב.

שנה הוכרו 337 פרות כשייכות לספר העדר, מתוך 1,029 פרות במשקי הביקורת. רק בשנה שלאחר מכן – תרצ"ה 1935 – הוכנסו לביקורת החלב כל הפרות שנמצאו במשקים אלה. בשנים הראשונות הגיע מספר הפרות לביקורת חלב מכלל הפרות בארץ ל-20%. הסיבה לכך – אי יכולתה של האגודה לביקורת החלב לספק שרותי ביקורת חלב לכל המשקים שחפצו בהם. מחיר ביקורת החלב ב-1934 היה 75 מא"י (מיל ארץ ישראלי). בשנת תרצ"ח 1937/38 הציע מרכז תנובה לחייב את כל משקי תנובה להפריש 10 מיל מכל 1,000 ליטר חלב כדי לצמצם את המס שהוטל על משקי ביקורת החלב למימון הביקורת. ההצעה נדחתה. לעומת

בעקבות קריאת מאמרו של שלמה דורי "50 שנה לספר העדר הישראלי", המופיע בחוברת זו, עיינתי בפירסומים ובדו"חות הראשונים שהוצאו על ידי ה.מ.ב. ומצאתי פרטים אחדים שחשוב לזכור כאשר מציינים יובל שנים לביקורת החלב בישראל.

"ביקורת החלב" נוסדה כאגודה בעפולה ב-17.9.34 על ידי נציגי משקים שיתופיים מעמק יזרעאל, עמק הירדן וגוש נהלל. האגודה הקיפה בשנה הראשונה 19 ישובים ובי"ס חקלאי אחד – נהלל. הישגי הביקורת בשנה זו – תרצ"ד 1934 – מוצגים בטבלה 1, המועתקת פה מתוך דו"ח ספר העדר שפורסם ב-25.1.1935. באותה